

УДК 341.375

DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2025.3.31>**Т. В. Линник**

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри конституційного права
та теоретико-правових дисциплін
Білоцерківського національного аграрного університет

СУЧАСНІ ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ РЕАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА

Стаття містить системний аналіз адміністративних моделей, форм та механізмів реалізації в Україні норм міжнародного гуманітарного права, для реалізації якого авторкою вжито наукові методи компаративістики, прогнозування, так саме як й формально-правовий та ґносеологічний підходи.

У роботі проведено порівняння та оцінка нормативних форм імплементації в Україні міжнародного гуманітарного права на підзаконному рівні, встановлено утворені у цій сфері національні управлінські та програмні механізми та надано їм комплексну характеристику.

В статті проведено аналіз поточної нормативної моделі реалізації в Україні норм міжнародного гуманітарного права; визначено, що відповідний функціонал знайшов своє активне відображення на рівні підзаконних нормативних актів.

Водночас авторка доводить, що діяльність Міжвідомчої комісії з питань застосування та реалізації норм міжнародного гуманітарного права в Україні, так саме як й Тимчасової спеціальної комісії Верховної Ради України з питань міжнародного гуманітарного та міжнародного кримінального права в умовах збройної агресії російської федерації проти України потребує у цьому вимірі на істотне удосконалення.

У статті підкреслено, що не сприяють ефективності відповідної імплементації й розпорошеність компетенції у сфері імплементації міжнародного гуманітарного права між різними органами влади в Україні та періодична трансформація відповідних міністерств..

Стаття аналізує компетенцію та процедуру роботи профільних органів влади щодо реалізації Порядку маркування в особливий період будівель та споруд, транспортних засобів, які підпадають під дію норм міжнародного гуманітарного права, відповідними розпізнавальними знаками (емблемами) та наводить приклад відповідної Методики визначення медичних формувань та санітарно-транспортних засобів, що відносяться до об'єктів міжнародного гуманітарного права та потребують маркування відповідними розпізнавальними знаками (емблемами).

Ключові слова: *військове право, імплементація, міжвідомча комісія, міжнародне гуманітарне право, російська агресія, тимчасова спеціальна комісія.*

Постановка проблеми. Питання реалізації в Україні вимог міжнародного гуманітарного права тривалий час розглядаються у вітчизняній доктрині насамперед у вимірі національного наукового пошуку у сферах кримінального та міжнародного права, а саме щодо процесів притягнення до відповідальності держави-агресора та підконтрольних їй структур, при цьому саме сприйняття міжнародного гуманітарного права відбувається через призму міжнародного кримінального права, та насамперед Римського статуту.

Водночас нагальні та гострі питання реалізації та імплементації Україною міжнародного

гуманітарного права не обмежуються власне відповідальністю загарбників, так саме як не кожне порушення, недотримання чи неповне дотримання норм міжнародного гуманітарного права становить собою злочин та тим більше міжнародний злочин. Тому оцінка реалізації та імплементації Україною міжнародного гуманітарного права має стосуватися й національної нормативної бази, зокрема підзаконної, та носити вимір адміністративно-правових та теоретико-правових наукових розвідок.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвиток російської агресії проти України, який розпочався у 2014 році та спроби України

імплементувати норми міжнародного гуманітарного права, періодично відображалися у роботах окремих вітчизняних та іноземних авторів. Втім такий науковий пошук концентрувався насамперед на питаннях оцінювання міжнародно-правового виміру злочинних діянь агресора та його окупаційних сил і структур, крім того у роботах містився оглядовий аналіз схваленого законодавства України з питань міжнародного гуманітарного права.

Вказані питання саме у вимірі дослідження національної нормативно бази майже не досліджувалися вітчизняними авторами, за виключенням окремих статей Б.В. Бабіна, Ю.О. Волошина, Е.А. Плешка, А.А. Чвалюка тощо.

Формулювання мети статті. Тому нагальною й актуальною *метою* цієї статті слід вважати визначення адміністративних моделей, форм та механізмів реалізації в Україні норм міжнародного гуманітарного права, для досягнення якої варто вжити наукові методи компаративістики, прогнозування, так саме як й формально-правовий та гносеологічний підходи.

Вони мають забезпечити належну ефективність досягнення таких *завдань*, як порівняння та оцінка нормативних форм імплементації в Україні міжнародного гуманітарного права на підзаконному рівні, встановлення та характеристика утворених у цій сфері національних управлінських та програмних механізмів.

Такий дослідницький доробок має використовуватися в рамках аналізу нормотворчої та правозастосовної діяльності України, зокрема щодо документів з прав людини, гуманітарної діяльності, деокупації та реінтеграції, з урахуванням програмного підходу та методів компаративістики й прогнозування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Увагу до питань міжнародного гуманітарного права (далі – МГП) українська влада приділяла тривалий період. Серед іншого постановою Кабінету Міністрів України (далі – КМУ) від 21 липня 2000 р. № 1157 було утворене Міжвідомчу комісію з імплементації в Україні МГП та затверджене Положення про неї [7].

Міжвідомчу комісію це Положення визначало як постійно діючий координаційний орган, утворений КМУ з метою забезпечення реалізації міжнародно-правових зобов'язань України, що впливають з Женевських конвенцій про захист жертв війни від 12 серпня 1949 р., Додаткових протоколів до них та інших міжнародних договорів з питань гуманітарного права.

До повноважень Міжвідомчої комісії було віднесене вивчення і аналіз законодавства України та підготовка пропозицій щодо приведення його у відповідність з положеннями МГП, координація діяльності органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, заінтересованих громадських організацій з питань імплементації в Україні МГП; інформаційно-методичне забезпечення діяльності органів, установ і організацій, пов'язаної з імплементацією МГП, сприяння пропаганді та роз'ясненню його норм [7].

Окремо вказувалося, що Міжвідомча комісія під час виконання покладених на неї завдань підтримує зв'язки та обмінюється інформацією з відповідними органами інших держав, Міжнародним комітетом Червоного Хреста, іншими міжнародними організаціями, які провадять діяльність у сфері МГП та щороку інформує КМУ про проведену роботу та про виконання міжнародно-правових зобов'язань України з питань імплементації МГП.

При цьому головою Міжвідомчої комісії мав бути за посадою Міністр юстиції, а його заступником, також за посадою, голова Національного комітету Товариства Червоного Хреста; організаційне, матеріально-технічне та фінансове забезпечення діяльності Міжвідомчої комісії покладалося на Міністерство юстиції, крім його представників у комісії було декілька посадовців різних відомств, основним виміром роботи цієї структури явно вбачалася участь у нормотворчості та у контролі за нормотворчістю, після 2006 року це Положення не зазнавало змін аж до свого скасування у 2017 році [7].

Нову Міжвідомчу комісію з питань застосування та реалізації норм МГП в Україні було затверджене постановою КМУ від 26 квітня 2017 р. № 329, якою було затверджене склад цієї комісії, затверджене Положення про неї та скасоване постанову КМУ від 21 липня 2000 р. № 1157; постанова КМУ № 329, із певними змінами [1]; [2], є чинною досі [8]. Положення 2017 р. визначило Міжвідомчу комісію як дорадчий орган, що діє при КМУ, у сфері сприяння забезпеченню реалізації міжнародно-правових зобов'язань України у галузі МГП.

Це Положення включило до компетенції Міжвідомчої комісії сприяння забезпеченню координації дій органів виконавчої влади з питань застосування та реалізації норм МГП в Україні; збір і здійснення моніторингу інформації про дотримання норм МГП в Україні та випадки їх порушення, а також сприяння розробленню механізму належної фіксації таких

порушень, надання пропозицій щодо вжиття заходів реагування на них, проведення аналізу ефективності усунення виявлених порушень; визначення шляхів і способів вирішення проблемних питань застосування та реалізації норм МГП [8].

Орган, якій відповідав за діяльність цієї Міжвідомчої комісії, з 2017 року неодноразово змінювався, спочатку це було Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України, потім певний період відповідний функціонал було надане Міністерству України у справах ветеранів, а тепер за організаційне, інформаційне, матеріально-технічне забезпечення діяльності комісії відповідає Міністерство розвитку громад та територій України, та її очолює голова, яким за посадою є Віце-прем'єр-міністр з відновлення України – Міністр розвитку громад та територій; секретарем Міжвідомчої комісії є керівник структурного підрозділу Міністерства розвитку.

До складу Міжвідомчої комісії, якій за останні роки постійно розширювався, входить більше десяти заступників керівників центральних органів виконавчої влади, декілька представників керівництва правоохоронних та силових структур, більше десятка заступників начальників обласних державних (військових) адміністрацій та інших органів влади [8].

Примітно, що до Міжвідомчої комісії включене, за згодою, не тільки представника Товариства Червоного Хреста України, але й представників Міжнародного комітету Червоного Хреста та Моніторингової місії ООН з прав людини в Україні, «два представники наукових/науково-навчальних установ, що спеціалізуються та проводять системні наукові дослідження у сфері МГП» та «два представники громадських організацій, які сприяють розповсюдженню та застосуванню норм МГП» [8].

Окремо слід вказати на Порядок маркування в особливий період будівель та споруд, транспортних засобів, які підпадають під дію норм МГП, відповідними розпізнавальними знаками (емблемами), схвалений постановою КМУ від 21 жовтня 2022 р. № 1199 [5].

Дія цього Порядку 2022 р. поширюється на: культурні цінності; медичні формування; санітарно-транспортні засоби; об'єкти господарювання у сфері водо-, тепло-, газо- та електропостачання, які віднесені до відповідних категорій цивільного захисту; об'єкти критичної інфраструктури секторів енергозабезпечення (у тому числі постачання теплової енергії), водопоста-

чання та водовідведення, продовольчого забезпечення, які внесені до Реєстру об'єктів критичної інфраструктури; об'єкти цивільного захисту; пошуково-рятувальні судна; атомні об'єкти; греблі та дамби, руйнація (пошкодження) яких може спричинити затоплення територій населених пунктів та призвести до великих втрат серед цивільного населення; об'єкти підвищеної небезпеки.

Порядок 2022 р. встановлює, що переліки об'єктів МГП визначаються органами державної влади, місцевого самоврядування та суб'єктами господарювання на підставі методик, які розробляються та затверджуються чотирма профільними центральними органами. Порядок 2022 р. передбачає, що переліки об'єктів МГП підлягають періодичному уточненню, але не рідше ніж один раз на рік станом на 1 січня поточного року, а інформація про заходи щодо маркування об'єктів МГП відображається у планах цивільного захисту на особливий період, які розробляються органами державної влади, місцевого самоврядування та суб'єктами господарювання [5].

Згідно Порядку 2022 р. Міністерство охорони здоров'я має визначати методику щодо медичних формувань та санітарно-транспортних засобів; МВС України - стосовно установок чи споруд, що містять небезпечні сили, а також об'єктів цивільного захисту; Міністерство розвитку громад та територій України – щодо об'єктів, необхідних для виживання цивільного населення; Міністерство культури та стратегічних комунікацій - щодо культурних цінностей тощо [5]. Дійсно, наказом Міністерства охорони здоров'я України від 29 листопада 2024 р. № 1985 було затверджене Методику визначення медичних формувань та санітарно-транспортних засобів, що відносяться до об'єктів міжнародного гуманітарного права та потребують маркування відповідними розпізнавальними знаками (емблемами) [3].

Методика визначення медичних формувань та санітарно-транспортних засобів, що відносяться до об'єктів МГП та потребують маркування відповідними розпізнавальними знаками (емблемами). Вона визначає, що маркування відповідних об'єктів МГП, здійснюється з метою їх розпізнавання та захисту від наслідків нападу конфліктуючих сторін шляхом використання захисних емблем Червоного Хреста, Червоного Півмісяця та Червоного Кристала. Окремо вказується, що спеціальний дозвіл на використання емблеми Червоного Хреста із метою

захисту надається Міністерством охорони здоров'я України за допомогою використання інформаційно-комунікаційної системи, призначеної для збирання, зберігання, обробки та використання даних про медичні формування, санітарно-транспортні засоби та медичний персонал, що належать до об'єктів МГП [3].

Окремо слід вказати на постанову КМУ від 15 березня 2024 р. № 301 [4], якою було затверджене Порядок проведення моніторингу стану дотримання норм МГП у зв'язку із збройною агресією проти України та Порядок функціонування, ведення та доступу до відомостей електронної інформаційної системи порушень норм МГП внаслідок збройної агресії проти України, при цьому створення та формування цієї електронної інформаційної системи покладалося на Міністерство розвитку громад та територій.

Порядок проведення моніторингу стану дотримання норм МГП у зв'язку із збройною агресією проти України визначив відповідний моніторинг, як комплекс взаємозв'язаних заходів організаційного та технічного характеру щодо отримання, узагальнення, оброблення, збереження та проведення аналізу інформації про фактичний стан дотримання прав і свобод людини і громадянина та МГП у зв'язку із збройною агресією проти України [4].

Порядок зазначає, що моніторинг проводиться з метою отримання та узагальнення інформації про стан дотримання норм МГП у зв'язку із збройною агресією проти України, за результатами якого відповідна інформація оприлюднюється та надсилається МЗС для подальшого надання міжнародним організаціям у сфері захисту прав і свобод людини і громадянина.

У Порядку зазначене, що об'єктом моніторингу може бути інформація про порушення норм МГП, зокрема про серйозні порушення, передбачені Женевськими конвенціями, серед яких є: нелегальні ув'язнення; захоплення полонених з числа цивільних осіб; руйнування, не виправдане воєнною необхідністю; примушення особи до служби в збройних силах ворожої держави; нелегальна депортація осіб, що перебувають під захистом, зокрема дітей; неналежне використання прапора, військових емблем, захисних емблем, військових відзнак або форменого одягу супротивних сторін; застосування заборонених методів і засобів ведення війни [4].

Таким чином відповідний Порядок, попри його значущість, має метою насамперед

викриття порушення МГП агресором, а не імплементацію МГП Україною.

Водночас примітно, що схвалений водночас з ним Порядок функціонування, ведення та доступу до відомостей електронної інформаційної системи порушень норм МГП внаслідок збройної агресії проти України надає навіть визначення МГП, як «системи міжнародно визнаних правових норм і принципів, що застосовуються під час збройних конфліктів, встановлюють права і обов'язки суб'єктів міжнародного права, зокрема щодо заборони чи обмеження використання певних засобів і методів ведення збройної боротьби, забезпечення захисту жертв конфлікту тощо» [4].

Цей порядок також визначив порушення норм МГП як «дію або бездіяльність, результатом якої є порушення норм МГП, включаючи міжнародні злочини (воєнні злочини, злочини проти людяності, злочин геноциду) та інші порушення, що не є злочинами та суперечать відповідним міжнародним зобов'язанням» [301].

Окремо слід згадати про діяльність Тимчасової спеціальної комісії Верховної Ради України з питань міжнародного гуманітарного та міжнародного кримінального права в умовах збройної агресії російської федерації проти України, створеної парламентською постановою від 1 липня 2022 р. № 2351-ІХ.

Як випливає із Звіту цієї Тимчасової спеціальної комісії, затвердженого постановою Верховної Ради України від 20 березня 2023 р. № 2965-ІХ [6], до її основних завдань було віднесено підготовку і доопрацювання законопроектів з питань: імплементації принципів і норм міжнародного гуманітарного та міжнародного кримінального права, що регулюють поведінку сторін конфлікту та встановлюють відповідальність за вчинення міжнародних злочинів; дотримання та захисту прав і свобод осіб, які перебувають у районі ведення бойових дій та на тимчасово окупованих територіях (цивільне населення, поранені та хворі, військовополонені та інші), захисту цивільних об'єктів, у тому числі культурних цінностей, під час воєнного стану.

У Звіті заявлялося, що до участі у роботі Тимчасової спеціальної комісії у складі робочих груп залучалися наукові та науково-педагогічні представники Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Національної академії правових наук, Харківського національного університету

імені В.Н. Каразіна, Харківського національного університету внутрішніх справ, Дніпропетровського університету внутрішніх справ, Львівського національного університету імені Івана Франка, Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, а також співробітники консультативної місії Європейського Союзу в Україні [6]. Водночас практичні результати діяльності цієї Тимчасової спеціальної комісії вбачаються доволі обмеженими.

Висновки. Таким чином, дослідивши аспекти адміністративних моделей, форм та механізмів реалізації в Україні норм міжнародного гуманітарного права, слід констатувати, що відповідний функціонал знайшов своє активне відображення на рівні підзаконних нормативних актів. Водночас діяльність Міжвідомчої комісії з питань застосування та реалізації норм міжнародного гуманітарного права в Україні, так саме як й Тимчасової спеціальної комісії Верховної Ради України з питань міжнародного гуманітарного та міжнародного кримінального права в умовах збройної агресії російської федерації проти України потребує у цьому вимірі на істотне удосконалення.

Не сприяють ефективності відповідної імплементації й розпорошеність компетенції у сфері імплементації міжнародного гуманітарного права між різними органами влади в Україні та періодична трансформація відповідних міністерств. Пошук наступних форм та механізмів посилення реалізації в Україні норм міжнародного гуманітарного права потребуватиме на додаткові наукові дослідження.

Список використаної літератури:

1. Про внесення змін до складу Міжвідомчої комісії з питань застосування та реалізації норм міжнародного гуманітарного права в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2025 р. № 889-р. ВПУ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-2025-p>
2. Про внесення змін до складу Міжвідомчої комісії з питань застосування та реалізації норм міжнародного гуманітарного права в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2024 р. № 804-р. ВПУ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/804-2024-p>
3. Про затвердження Методики визначення медичних формувань та санітарно-транспортних засобів, що відносяться до об'єктів міжнародного гуманітарного права та потребують маркування відповідними розпізнавальними знаками (емблемами): наказ Міністерства охорони здоров'я України від 29 листопада 2024 року № 1985, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 13 грудня 2024 року за № 1914/43259. ВПУ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1914-24>
4. Про затвердження порядків з питань проведення моніторингу стану дотримання норм міжнародного гуманітарного права у зв'язку із збройною агресією проти України та функціонування, ведення та доступу до відомостей електронної інформаційної системи порушень норм міжнародного гуманітарного права внаслідок збройної агресії проти України: постановою Кабінету Міністрів України від 15 березня 2024 р. № 301. ВПУ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/301-2024-p>
5. Про затвердження Порядку маркування в особливий період будівель та споруд, транспортних засобів, які підпадають під дію норм міжнародного гуманітарного права, відповідними розпізнавальними знаками (емблемами): постановою Кабінету Міністрів України від 21 жовтня 2022 р. № 1199. ВПУ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1199-2022-p>
6. Про звіт Тимчасової спеціальної комісії Верховної Ради України з питань міжнародного гуманітарного та міжнародного кримінального права в умовах збройної агресії Російської Федерації проти України про виконану роботу: постановою Верховної Ради України від 20 березня 2023 р. № 2965-IX. ВПУ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2965-20>
7. Про утворення Міжвідомчої комісії з імплементації в Україні міжнародного гуманітарного права: постановою Кабінету Міністрів України від 21 липня 2000 р. № 1157. ВПУ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1157-2000-p>
8. Про утворення Міжвідомчої комісії з питань застосування та реалізації норм міжнародного гуманітарного права в Україні: постановою Кабінету Міністрів України від 26 квітня 2017 р. № 329. ВПУ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/329-2017-p>

Lynnyk T. V. Modern legal mechanisms of realisation norms of International Humanitarian Law in Ukraine

The article contains a systematic analysis of administrative models, forms and mechanisms of implementation of International Humanitarian Law norms in Ukraine, for the realisation of which the author used scientific methods of comparative studies, forecasting, as well as formal-legal and epistemological approaches.

The work compares and evaluates the normative forms of implementation of International Humanitarian Law in Ukraine at the sub-legal level, establishes the national administrative and program mechanisms formed in this area and provides them with a comprehensive characteristic.

The article analyzes the current normative model of implementation of International Humanitarian Law norms in Ukraine; it is determined that the relevant functionality has found its active reflection at the level of sub-legal normative acts.

At the same time, the author proves that the activities of the Interdepartmental Commission on the Application and Implementation of International Humanitarian Law Norms in Ukraine, as well as the Temporary Special Commission of the Verkhovna Rada of Ukraine on International Humanitarian and International Criminal Law in the Conditions of Armed Aggression of the Russian Federation against Ukraine, require significant improvement in this dimension.

The article emphasizes that the dispersion of competence in the field of implementation of International Humanitarian Law between various authorities in Ukraine and the periodic transformation of relevant ministries do not contribute to the effectiveness of the relevant implementation.

The article analyzes the competence and procedure of the relevant authorities in implementing the Procedure for marking buildings and structures, vehicles that are subject to the norms of International Humanitarian Law with appropriate identifying marks (emblems) during a special period and gives an example of the relevant Methodology for determining medical formations and sanitary vehicles that are objects of International Humanitarian Law and require marking with appropriate identifying marks (emblems).

Key words: *implementation, interdepartmental commission, international humanitarian law, military law, Russian aggression, temporary special commission.*

Дата першого надходження рукопису до видання: 20.07.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 22.08.2025

Дата публікації: 30.09.2025